

Psihologijske teme, 27 (2018), 2, 159-176

Izvorni znanstveni rad – UDK – 2-12

128

612.013

159.913.072

Smisao života: Uloga religioznosti i stavova prema smrti

Lucija Bijelić

Specijalna bolnica za psihijatriju i palijativnu skrb Sveti Rafael Strmac, Hrvatska

Ivana Macuka

Sveučilište u Zadru, Odjel za psihologiju, Hrvatska

Sažetak

Doživljaj smisla života predstavlja stupanj u kojem ljudi razumiju i vide značenje u svom životu. S obzirom da predstavlja doživljaj procjene svrhovitosti svog postojanja i utječe na postavljanje ciljeva u vlastitu životu, nedvojbeno ima učinke na psihološku dobrobit pojedinca. Istraživanja u ovom području upućuju na značajnu ulogu različitih čimbenika u doživljaju smisla života. Cilj je ovog istraživanja bio ispitati ulogu nekih demografskih karakteristika (spola, dobi i obrazovanja), religioznosti (religijskih vjerovanja, obredne religioznosti i posljedice religioznosti na socijalno ponašanje) i stavova prema smrti (straha od smrti, izbjegavanja smrti, prihvaćanje smrti, prihvaćanje smrti bijegom, neutralnog prihvaćanja smrti) u objašnjenju doživljaja smisla života kod odraslih osoba. U istraživanju su sudjelovala 433 sudionika (143 muškarca i 290 žena) prosječne dobi 35 godina iz različitih dijelova Hrvatske. Od mjernih je instrumenata korištena Skala smisla života, Upitnik religioznosti i Upitnik stavova prema smrti i umiranju. Hijerarhijskom je regresijskom analizom utvrđeno da su strah od smrti i prihvaćanje smrti bijegom značajne samostalne odrednice doživljaja smisla životom. Dimenzije religioznosti nisu značajno samostalno pridonijele objašnjenju doživljaja smisla životom. Dobiveni rezultati upućuju na to da sudionici koji se manje boje smrti te koji smrt više vide kao nastavak života izvještavaju o većem doživljaju smisla života.

Ključne riječi: doživljaj smisla života, religioznost, stavovi prema smrti i umiranju, dobne i rodne razlike

---

Uvod

Doživljaj smisla života je konstrukt ukorijenjen u egzistencijalnoj psihologiji, ali istraživan često u kontekstu pozitivne psihologije (Isik i Üzbe, 2015). Smisao života definira se na različite načine: kao važan dio ljudske sreće i psihološke dobrobiti (Morgan i Fastides, 2009), kao osjećaj vrijednosti (Steger, Frazier, Oishi i Kaler, 2006) i kao motiv kojim težimo i koji nam daje poticaj za dalje (Frankl, 1965).

✉ Ivana Macuka, Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru, Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2, 23000 Zadar, Hrvatska. E-pošta: ivana.moranduzzo@unizd.hr

Među poznatim autorima koji su proučavali smisao života treba istaknuti Frankla (2010), koji smatra kako je doživljaj smisla života urođen te kako je svako životno iskustvo povezano sa smislom na različitim razinama. Pojedinaac kroz život otkriva svoj smisao, više ili manje uspješno (Frankl, 1997). Ako čovjek ne uspijeva pronaći smisao u životnim zahtjevima i situacijama, to ga može dovesti do svojevrsnoga egzistencijalnog vakuuma ili osjećaja besmisla, tzv. noogene neuroze, koja podrazumijeva stanje dosade i apatije (Frankl, 1997). Nadalje, Abraham Maslow smatra da smisao života postoji unutar svake osobe. Prema njegovoj teoriji motivacije samoaktualizacija predstavlja određeno psihičko stanje pojedinca koje on treba postići u svom razvoju i to je najviši cilj koji pokreće čovjeka i kojemu čovjek prirodno teži (Santrock, 2002). Odnosno, svaki pojedinac ima ciljeve koje želi u životu postići, a ispunjavanje ciljeva djeluje kao nagrada, te posljedično život čini vrijednim i daje mu smisao. Ciljevi su individualni, a među njima vlada određena pravilnost i red, tj. hijerarhija (osnovne fiziološke potrebe, potreba za sigurnošću, potreba za pripadanjem i ljubavlju, potreba za samopoštovanjem i potreba za samoaktualizacijom). Prema Maslowu (Wong, 2012) što je pojedinac viši na hijerarhiji potreba, to je njegov život smisleniji. Nemogućnost ostvarenja ciljeva može dovesti do osjećaja besmisla i praznine u životu (Wong, 2012). Još jedan istaknuti autor u ovom području je Irvin Yalom, koji o konceptu smisla života govori s egzistencijalističkoga gledišta (Debats, 1996). Prema Yalomu postojanje je smisla u životu nužno za zdravlje svakog pojedinca, jer živjeti bez smisla, ciljeva, vrijednosti ili ideala utječe na nastanak stresa i može posljedično voditi namjernom prekidu života. Stoga Yalom smatra da su čovjeku potrebni čvrsti ideali kojima treba težiti, kao i okviri unutar kojih može smisljeno živjeti. Još razrađeniju definiciju smisla života nudi autor Wong (2010), koji razmatra smisao u terminima motivacijskih (svrha), kognitivnih (razumijevanje), etičnih/moralnih (odgovornost) i afektivnih procesa (uživanje). Autori Pezirkianidis, Stalika, Efstathiov i Karakasidov (2016) razmatraju doživljaj smisla života kao sinonim za svrhu koja se odnosi na dugoročne ciljeve pojedinca, motivaciju, predanost i strast; pri tome naglašavaju i značajnost (ljudi doživljavaju smisao kad postignu nešto značajno u životu) i osjećaj ispunjenosti. Analizirajući različita razmatranja i pristupanja doživljaju smisla života, Steger (2009, str. 682) ukratko definira doživljaj smisla u životu kao "stupanj u kojem ljudi razumiju, daju značenje ili vide značaj u svom životu, zajedno sa stupnjem u kojem vide sebe kao osobe koje imaju svrhu, misiju ili sveobuhvatni cilj u životu".

Razmatranjem mogućih utjecaja na doživljaj smisla života postojeća istraživanja upućuju na velik broj različitih odrednica doživljaja smisla života, čime se naglašava širina ovog konstrukta (Reker, 1999). Reker i Wong (1988) smatraju kako veća raznolikost izvora smisla života vodi većem osjećaju ispunjenosti. Prema autorima Grouden i Jose (2014) obitelj je najčešća navođena odrednica doživljaja smisla života, a potom interpersonalni odnosi. Također, mlađi sudionici, prema prethodno navedenim autorima, češće navode osobni rast kao izvor doživljaja smisla u životu u odnosu na starije sudionike, koji navode društvene aktivnosti. Istraživanja

pokazuju da se važnim izvorima doživljaja smisla života za žene navode interpersonalni odnosi (Debats, 1999; Wong, 1998) te religioznost (Wong, 1998) dok se samoaktualizacija navodi kao središnji izvor doživljaja smisla za muškarce (Schnell, 2009). Reker i Wong (1988) su identificirali sljedeće značajne odrednice smisla života: zadovoljenje osnovnih potreba (hrana, zaklon i sigurnost, rekreacija ili hobiji, kreativni rad), osobni odnosi (prijatelji, obitelj), osobna postignuća (obrazovanje ili karijera), osobni rast (mudrost ili zrelost), društveni i politički angažman, altruizam, vrijednosti i ideali (istina, dobrota, ljepota i pravda), tradicija i kultura, generativnost (ostavljanje u nasljeđe traga za buduće naraštaje) i religioznost.

U istraživanjima se ujedno razmatraju spolne i dobne razlike u doživljaju smisla života, kao i doprinosi obrazovanja. Rezultati nekih istraživanja upućuju na to da žene češće izvješćuju o višim razinama traženja smisla u životu dok muškarci češće izvješćuju o višim razinama prisutnosti smisla u životu (Santos, Magramo, Oguan i Paat, 2012). Ipak podaci o spolnim i dobnim razlikama u doživljaju smisla života općenito su nekonzistentni te primjerice u istraživanju Garcia-Alandete, Lozana, Nohalesa i Martinez (2013) žene iskazuju više razine smisla u vlastitom životu u odnosu na muškarce, a u istraživanju autora Moksnes, Espnes i Lillefjell (2012) se navodi da muškarci iskazuju više razine doživljenog smisla života u odnosu na žene. Također istraživanja upućuju na nekonzistentnost u prisutnosti doživljaja smisla života i kroz različita životna razdoblja. Neka istraživanja navode veću prisutnost smisla u životu u kasnijim životnim razdobljima (Reker, 2005), a neka istraživanja navode niže razine doživljaja smisla života u kasnijim godinama života (Ryff i Essex, 1992). Općenito se smatra da je i stupanj obrazovanja značajan prediktor smislenog percipiranja života (Johanning i Albin, 2015), međutim i tu su prisutne određene nekonzistentnosti u dobivenim odnosima. Istraživanja potvrđuju kako je razina obrazovanja snažan prediktor doživljaja smisla života (Ciarrano, Rabaglietti, De Martini i Giletto, 2008) te da stariji ispitanici s višom razinom obrazovanja navode i višu razinu smisla života (Pinghart, 2002). Međutim postoje i suprotni zaključci koji ne podupiru značajan pozitivan odnos doživljaja smisla života i razine obrazovanja. Tako Oishi i Diener (2014) navode podatke o socijalnoj funkciji bogatstva u različitim nacijama te ističu kako bogate nacije s višim razinama obrazovanja stanovništva općenito izvještavaju o nižim razinama doživljaja smisla života te većoj stopi suicida.

Kada se razmatraju odnosi doživljaja smisla života i religioznosti često se navodi kako je jedna od temeljnih funkcija religije pružiti pojedincima osnovu za doživljaj smisla u vlastitom životu (Galek, Flannelly, Ellison, Silton i Jankowski, 2015). Szentmartoni (1990) smatra kako religija ima posebnu ulogu pri razrješenju tzv. *bесmislenog ostatka*. Unatoč svim naporima koje pojedinac ulaže u osmišljavanje života i svijeta uvijek je prisutan ostatak koji se na prvi pogled ne može osmisлити, kao npr. patnja, bolest i smrt, s kojima se ljudi suočavaju tijekom života. Naime, čovjek koji vjeruje može razriješiti i *bесmisleni ostatak* života jer je uvjeren

da smrt nije posljednja riječ, nego je ona samo prijelaz u vječni život. U tom procesu pomaže i vjerski sustav, koji pojedincu pruža integrirani sklop uvjerenja, ciljeva i značenja koja se mogu koristiti u objašnjavanju svijeta i suočavanju sa osobnim situacijama i problemima (Krok, 2015). U životima pojedinaca s naglašenom religijskom samoidentifikacijom i osobnom duhovnošću religija i duhovnost pokazuju se kao unutarnja stabilizirajuća snaga i kao vanjska socijalna podrška u teškim i kriznim situacijama (Ćorić, 2003). Budući da religija sadrži široku paletu drugih izvora smisla kao što su društveni odnosi, posao, obitelj, postignuća, osobni odnosi i vrijednosti, smatra ju se najsveobuhvatnijim sustavom smisla. Kroz promicanje doktrinarnog naučavanja i vjerovanja, vjerskog obrazovanja i etičkih normi prihvatljivog i neprihvatljivog ponašanja, religija je pristupačna i pridonosi globalnom smislu pojedinca. Empirijski podaci upućuju na pozitivnu povezanost religioznosti i vjerovanja u smislenost i svrhovitost vlastitog života (Peterson i Park, 2012). Također istraživanja upućuju da je učestalo sudjelovanje u religijskim ritualima (odlazak u crkvu) kod djece i adolescenata (Francis, 2000; Francis i Euans, 1996) te kod studenata (Robbins i Francis, 2000) pozitivno povezano s vjerovanjem u svrhovitost vlastitog života. Istraživanje Parka (2005) na ožalošćenim studentima upućuje na to da smisao koji proizlazi iz religije utječe na proces stvaranja smislenosti nakon gubitka voljene osobe. Nadalje, istraživanje uloge religioznosti pokazuje pozitivnu povezanost religioznosti s doživljajem smisla života (Steger i Frazier, 2005) te sugerira učinkovitost religije u pružanju doživljaja smisla života u kontekstu suočavanja sa stresom (Krok, 2015). Također vjerska i duhovna uvjerenja i prakse imaju veliku važnost u oporavku od traume i gubitka (Boehnlein, 2006).

Među ključnim odrednicama smisla životom zasigurno treba istaknuti i stavove prema smrti i umiranju osobito kod starijih osoba. Autor Wong (2010) smatra kako čovjek ne može razumjeti smisao života sve dok se ne zagleda u smrt, te da ne može istinski živjeti bez svijesti o neizbježnom kraju života. Frankl (1965) je vjerovao da pronalaženje životnog smisla otklanja strah od smrti i doprinosi boljem životu. Ako čovjek živi svoj život smisleno i ako je postigao ego integritet u kasnijoj životnoj dobi (Erikson, 1982), u mogućnosti je i suočiti se sa smrću bez straha (Wong, 2008). U istraživanju autora Quinna i Reznikoffa (1985) se navodi da ispitanici s manjim doživljajem smisla i usmjerenosti u životu izvještavaju o većem strahu od smrti čime se potvrđuje egzistencijalistička pretpostavka da strah od smrti ovisi o pojedinčevu (ne)pronalasku smisla života i (ne)postizanju integriteta. Istraživanja potvrđuju pozitivnu povezanost doživljaja smisla života i prihvaćanja smrti (Powell, 2010) i negativnu povezanost doživljaja smisla života i straha od smrti (Ardelt, 2003).

Uz razmatrane različite odrednice doživljaja smisla života, važno je naglasiti i posljedice doživljaja smisla života. Odnosno istraživanja pokazuju kako je smisao života konzistentan i snažan prediktor psihološke dobrobiti i tjelesnog zdravlja (Coward, 1994). Naime u različitim su istraživanjima utvrđene pozitivne povezanosti između doživljaja smisla života i psihološke dobrobiti (Reker, 2005; Steger i Frazier, 2005; Steger i sur., 2006), pozitivnih afekata, optimizma, nade, samoaktualizacije i

pozitivnih socijalnih interakcija (Steger i Kashdan, 2007; Steger, Kashdan, Sullivan i Lorentz, 2008; Steger i Shine, 2010). Nadalje pokazalo se kako je doživljaj smisla života povezan s višim samopoštovanjem (Reker, 1997) i životnim zadovoljstvom (Shek, 1993). Također utvrđeno je kako je pomanjkanje doživljaja smisla života povezano sa psihopatologijom (Yalom, 1980), ovisnostima i suicidalnošću (Harlow, Newcomb i Bentler, 1986) te beznadnošću (Shek, 1993). Doživljaj smisla života omogućava pojedincu tumačenje i organiziranje svakodnevnih iskustava, ostvarenje vlastitih ciljeva (Krok, 2015).

Konstrukat smisla života u Hrvatskoj dosada je obrađivan u teološkim i filozofskim okvirima, a tim se istraživanjima nije ispitivala specifična uloga religioznosti i stavova prema smrti. Stoga je cilj ovog istraživanja ispitati relativan doprinos zasebnih dimenzija religioznosti (religijska vjerovanja, obredna religioznost i posljedice religioznosti na socijalno ponašanje) i stavova prema smrti (strah od smrti, izbjegavanje smrti, prihvaćanje smrti, prihvaćanje smrti bijegom, neutralno prihvaćanje smrti) u objašnjenju doživljaja smisla života kod odraslih sudionika. Ujedno je cilj i kontrolirati doprinos demografskih karakteristika sudionika (spola, dobi i obrazovanja). S obzirom na nekonzistentnost doprinosa demografskih karakteristika (spola, dobi i stupnja obrazovanja) u prijašnjim istraživanjima ne mogu se postaviti jednoznačne hipoteze o njihovu doprinosu objašnjenju smisla života. Za druge se mjerene varijable pretpostavlja da će viša razina različitih dimenzija religioznosti kao i veće prihvaćanje smrti i umiranja biti značajni pozitivni prediktori doživljaja smisla života, dok se za veći strah od smrti i veće izbjegavanje smrti pretpostavlja da će biti značajni negativni prediktori doživljaja smisla života.

Metoda

Sudionici i postupak

U istraživanju je sudjelovalo 433 sudionika iz Hrvatske različite životne dobi. Ukupno je sudjelovalo 290 žena (67% od ukupnog uzorka) te 143 muškarca, prosječne dobi 35 godina ($M = 34.68$; $SD = 12.8$). Prosječna je dob žena bila 33 godine ($M\bar{z} = 33.64$; $SD\bar{z} = 12.5$), s tim da je najmlađa sudionica imala 18 a najstarija 74 godine, dok je prosječna dob muškaraca ovog istraživanja bila 37 godina ($Mm = 36.7$; $SDm = 13.46$), a najmlađi je sudionik imao 18 a najstariji 75 godina. U ovom se istraživanju 46% sudionika smatra vjernikom dok se njih 45% smatra praktičnim vjernikom, a svega 5.3% sudionika se smatra agnostikom i 2.7% ateistom. Nadalje, 76% sudionika smatra se pripadnicima Rimokatoličke Crkve, 12% je muslimanske vjeroispovijesti, 1% različitih protestantskih crkava, a njih 11% se ne smatra pripadnicima nijedne vjerske konfesije. Što se tiče razine obrazovanja, najviše sudionika ovog istraživanja navodi završenu višu školu ili fakultet (60%), 26% sudionika ima završenu četverogodišnju srednju školu, te 9.2% sudionika ima

magisterij ili doktorat znanosti, a najmanje sudionika ima trogodišnju srednju školu (3.7%) i osnovnu školu (1%).

Ispitivanje je provedeno *internetskom verzijom upitnika*, a trajalo je od ožujka do lipnja 2016. godine, kako bi se prikupio što veći broj ispunjenih upitnika. Internetska verzija upitnika bila je postavljena na različitim stranicama društvene mreže *Facebook*, a potencijalnim je ispitanicima naglašeno da ispunjavanju upitnika mogu pristupiti sve punoljetne osobe bez obzira na spol, vjersku konfesiju te vlastitu religioznost ili nereligioznost.

Instrumenti

Skala smisla života (Purpose in Life Test, autora Crumbaugh i Maholick, 1964; adaptirana hrvatska verzija Vulić – Prtorić i Bubalo, 2006) sastoji se od 23 tvrdnje koje ispituju emocionalni aspekt smisla, tj. kvalitetu egzistencije i kognitivni aspekt smisla, ili konkretno svrhu egzistencije (npr. *Moje je postojanje puno smisla.; U odnosu na druge oko sebe čini mi se da moj život ima smisla.; U svom životu nisam otkrio nikakav cilj ili smisao.*). Ispitanici na skali od 5 stupnjeva procjenjuju u kojoj se mjeri sadržaji navedeni u tvrdnjama odnose na njih (od 1 – *uopće se ne odnosi na mene* do 5 – *u potpunosti se odnosi na mene*). Ukupan se rezultat računa kao zbroj procjena na svim tvrdnjama, nakon obrnutog bodovanja određenih tvrdnji. Moguć je raspon rezultata od 23 do 115, a postignut viši rezultat označava i viši doživljaj smisla života. U ovom istraživanju dobiveni koeficijent unutrašnje konzistencije od .89 potvrđuje dobru pouzdanost korištene skale.

Upitnik religioznosti (Ljubotina, 2004) sastoji se od 26 pitanja raspoređenih u 3 supskale (religijska vjerovanja, obredna religioznost i posljedice religioznosti na socijalno ponašanje). Na svako pitanje ispitanik odgovara na ljestvici od 4 stupnja (0 – *sasvim netočno*, 1 – *uglavnom netočno*, 2 – *uglavnom točno*, 3 – *sasvim točno*) ovisno o procjeni svog uobičajenog ponašanja. Prva se dimenzija, *religijska vjerovanja*, odnosi na internalizirana vjerovanja i osjećanja neovisno o pripadnosti vjerskoj zajednici ili ponašanju (npr. *Ponekad osjećam prisutnost Boga ili nekog božanskog bića.*). Druga je dimenzija nazvana *obredna religioznost* i odnosi se na stupanj u kojemu osoba izvršava obrede i rituale propisane od strane vjerske zajednice kojoj pripada i uglavnom se odnosi na bihevioralnu razinu (npr. *Redovito odlazim u crkvu (hram Božji).*). Treća je dimenzija nazvana *posljedice religioznosti na socijalno ponašanje* i odnosi se na utjecaj koju religioznost ima na pojedinca i na njegovo socijalno ponašanje (npr. *Nisam pristalica braka s pripadnicima druge religije.; Pri izboru partnera uopće mi nisu važna njegova/njezina vjerska uvjerenja.*). Ukupan se rezultat formira kao zbroj procjena pripadajućih tvrdnji na zasebnim dimenzijama religioznosti, a viši rezultat upućuje na izraženiji aspekt mjerene religioznosti. Također, upitnik u ovom istraživanju ima zadovoljavajuće pouzdanosti uz koeficijente unutrašnje konzistencije od .95 za dimenziju religijskog

vjerovanja, .90 za dimenziju obredna religioznost i .82 za dimenziju posljedice religioznosti na socijalno ponašanje.

Upitnik stavova prema smrti i umiranju (Death Attitude Profile – Revised; Wong, Reker i Gesser, 1994; adaptirana hrvatska verzija Štambuk, 2004) sastoji se od 32 tvrdnje raspoređene u 5 supskala (strah od smrti, izbjegavanje smrti, prihvaćanje smrti, prihvaćanje smrti bijegom, neutralno prihvaćanje smrti). Ispitanici procjenjuju koliko se slažu ili ne slažu s navedenim tvrdnjama na skali procjene od sedam stupnjeva (od 1 – *uopće se ne slažem* do 7 – *u potpunosti se slažem*). Ukupan se rezultat pojedinih supskala formira kao prosječna vrijednost procjena pripadajućih tvrdnji. Supskala strah od smrti mjeri negativne misli i osjećaje o smrti i umiranju (*Smrt je bez sumnje tužno iskustvo.*), supskala izbjegavanja smrti mjeri pokušaje izbjegavanja teme smrti (*Potiskujem svaku misao o smrti.*), supskala prihvaćanja smrti mjeri koliko osoba vidi smrt kao točku početka sretnoga zagrobnog života (*Vjerujem da ću nakon smrti biti na nebu.*), supskala prihvaćanja smrti bijegom mjeri način na koji pojedinac doživljava smrt kao mogućnost bijega od bolne egzistencije (*Smrt će predstavljati kraj svih mojih problema.*), a supskala neutralnog prihvaćanja smrti mjeri prihvaća li pojedinac smrt kao realnost, odnosno niti je želi niti je se boji (*Smrt je prirodan, nepobitan i neizbježan događaj.; Smrt nije ni dobra ni loša.*). Korištene supskale imaju zadovoljavajuću pouzdanost uz koeficijent unutrašnje konzistencije od .86 za supskalu straha od smrti, .84 za supskalu izbjegavanja smrti, .94 za supskalu prihvaćanja smrti, .71 za supskalu prihvaćanja smrti bijegom, osim niske pouzdanosti za supskalu neutralnog prihvaćanja smrti, čiji koeficijent unutrašnje konzistencije iznosi niskih .38 zbog čega navedena supskala nije korištena u daljnjoj obradi rezultata.

Rezultati

Deskriptivni pokazatelji

Prije analiza provedenih u svrhu odgovora na postavljene probleme istraživanja prikazana je tablica deskriptivnih parametara varijabli ispitivanih u istraživanju na cijelom uzorku sudionika ($N = 433$).

Pregledom deskriptivnih parametara može se uočiti kako sudionici ovog istraživanja navode srednje vrijednosti izraženosti religijskih vjerovanja i posljedica religioznosti na socijalno ponašanje te nešto niže vrijednosti na dimenziji obredne religioznosti. Razmatranjem stavova prema smrti i doživljaja smisla života sudionici ovog istraživanja navode više vrijednosti na supskalama koje se odnose na stavove prihvaćanja smrti i doživljaja smisla života.

Tablica 1.

Prikaz deskriptivnih pokazatelja varijabli dobivenih primjenom mjernih instrumenata korištenih u istraživanju za cijeli uzorak (N = 433)

Skale	<i>M</i>	<i>SD</i>	min	max	α
<i>Upitnik religioznosti</i>					
religijska vjerovanja	22.60	7.89	0	30	.95
obredna religioznost	11.03	4.70	0	18	.90
posljedice religioznosti na socijalno ponašanje	9.55	3.97	0	15	.82
<i>Upitnik stavova prema smrti i umiranju</i>					
strah od smrti	3.15	1.38	1	7	.86
izbjegavanje smrti	2.84	1.44	1	6	.84
prihvaćanje smrti	5.46	1.44	1	7	.94
prihvaćanje smrti bijegom	3.58	1.26	1	6	.71
<i>Smisao života</i>	94.98	11.26	50	115	.89

S obzirom na to da je normalna distribucija rezultata osnovan uvjet za primjenu parametrijskih analiza, pomoću Kolmogorov-Smirnov (K-S) testa normaliteta distribucije provjereno je koliko raspodjele mjerenih varijabli odstupaju od normalne distribucije. Dobiveni rezultati upućuju na određena odstupanja dobivenih distribucija od normalne krivulje (prema višim ili nižim vrijednostima). S obzirom na to da Kline (2005) navodi da su ekstremno odstupajuće distribucije one čiji je indeks spljoštenosti veći od 10, a indeks asimetričnosti veći od 3, provjereni su i zasebni indeksi asimetričnosti i indeksi spljoštenosti, koji su u ovom istraživanju u okvirima prihvatljivih za provedbu parametrijskih analiza (asimetričnost < 1, spljoštenost < 3).

Povezanost smisla života i demografskih karakteristika, religioznosti i stavova prema smrti

Kako bi se utvrdili obrasci povezanosti između doživljaja smisla života, religioznosti i stavova prema smrti te demografskih karakteristika sudionika (spola, dobi i obrazovanja), u Tablici 2. prikazani su koeficijenti bivarijatnih korelacija među mjerenim varijablama utvrđenih na cijelom uzorku (N = 433).

Tablica 2.

Prikaz Pearsonovih koeficijenata korelacije između ispitivanih varijabli utvrđenih na cijelom uzorku (N = 433)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. dob	-										
2. spol	-.11 *	-									
3. obrazovanje	-.02	.02	-								
4. religijska vjerovanja	.11 *	.01	-.05	-							
5. obredna religioznost	.08	.00	-.13 *	.71 *	-						
6. posljedice religioznosti na soc. ponašanje	.02	.04	-.13 *	.71 *	.98 *	-					
7. strah od smrti	-.13 *	.13 *	-.01	-.26 *	-.20 *	-.19 *	-				
8. izbjegavanje smrti	-.08	-.05	-.05	-.28 *	-.24 *	-.24 *	.62 *	-			
9. prihvaćanje smrti	.06	.08	-.06	.73 *	.61 *	.60 *	-.31 *	-.31 *	-		
10. prihvaćanje smrti bijegom	.11 *	.01	-.02	.28 *	.23 *	.24 *	-.02	-.14 *	.48 *	-	
11. smisao života	.13 *	.02	.03	.21 *	.11 *	.10 *	-.21 *	-.11 *	.19 *	-.14 *	-

* $p < .05$.

Dobiveni koeficijenti korelacije upućuju na to da viši smisao života iskazuju stariji pojedinci koji su više religiozni, koji se manje boje i izbjegavaju smrt te više prihvaćaju smrt. Kod starijih su sudionika izraženija religijska vjerovanja, prihvaćanje smrti bijegom i doživljaj smisla života te smanjen strah od smrti. Žene iskazuju nešto viši strah od smrti, a obrazovaniji pojedinci navode manje sudjelovanje u obrednoj religioznosti i manje posljedica religioznosti na njihovo socijalno ponašanje. Također na temelju se dobivenih korelacija može vidjeti kako religiozniji sudionici više prihvaćaju smrt te imaju pozitivnije stavove prema smrti u odnosu na manje religiozne sudionike.

Doprinos demografskih karakteristika, religioznosti i stavova prema smrti u objašnjenju smisla životom

Kako bi se provjerilo u kojoj mjeri demografske karakteristike (spol, dob i obrazovanje), religioznost (religijska vjerovanja, obredne religioznosti i posljedice religioznosti na socijalno ponašanje) i stavovi prema smrti (strah od smrti, izbjegavanje smrti, prihvaćanje smrti i prihvaćanje smrti bijegom) pridonose objašnjenju doživljaja smisla života kod odraslih osoba, provedena je hijerarhijska regresijska analiza (Tablica 3.). U hijerarhijskoj regresijskoj analizi u prvu je skupinu od mjerenih demografskih karakteristika (spol, dob i obrazovanje) uključena jedino

dob sudionika. Odnosno zbog neznajčajnih korelacija između demografskih varijabli (spola i obrazovanja) i doživljaja smisla života te varijable nisu uvrštene u hijerarhijsku regresijsku analizu. U drugoj su skupini prediktora uvedene dimenzije religioznosti (religiozna vjerovanja, obredna religioznost i posljedice religioznosti na socijalno ponašanje), a u posljednjoj trećoj skupini stavovi prema smrti i umiranju (strah od smrti, izbjegavanje smrti, prihvaćanje smrti i prihvaćanje smrti bijegom). Dimenzije religioznosti uvedene su prije stavova prema smrti i umiranju jer se pretpostavlja da se stavovi o smrti oblikuju u okviru osobnih religijskih uvjerenja koja im prethode. Predloženi način analiziranja omogućava otkrivanje zasebnih relativnih doprinosa različitih skupina prediktora objašnjenju kriterijske varijable.

Tablica 3.

Doprinos demografskih karakteristika, dimenzija religioznosti i stavova prema smrti i umiranju u objašnjenju smisla života (N = 433)

Kriterij: Smisao života					
Prediktorske varijable	β			ΔR ²	R ²
	1. korak	2. korak	3. korak		
1. korak					
dob sudionika	.02	.04	.02		.00
2. korak – dimenzije religioznosti					
religijska vjerovanja		.18 *	.09		
obredna religioznost		.15	.11	.06 *	.06*
posljedice religioznosti na socijalno ponašanje		-.09	-.07		
3. korak – stavovi prema smrti i umiranju					
strah od smrti			-.18 *		
izbjegavanje smrti			-.01		
prihvaćanje smrti			.16	.09 *	.15*
prihvaćanje smrti bijegom			-.27 *		

Prikazani su rezultati svih koraka hijerarhijske regresijske analize. ΔR^2 = doprinos pojedine grupe prediktora objašnjenju varijanci; R^2 = ukupni doprinos prediktora objašnjenju varijanci

* $p < .05$.

Rezultati hijerarhijske regresijske analize u prvom koraku upućuju na to da dob sudionika ne doprinosi značajno objašnjenju doživljaja smisla života. Dimenzije religioznosti uvedene u drugom koraku analize značajno povećavaju proporciju objašnjene varijance smisla života za 6%. Religijska su vjerovanja ($\beta = .18$) pri tome jedini značajni prediktor, ukazujući da sudionici s izraženijim religijskim vjerovanjima doživljavaju i viši smisao života. Uvođenjem varijabli stavova prema smrti i umiranju u trećem koraku hijerarhijske regresijske analize postotak se objašnjene varijance kriterija povećava za dodatnih 9% varijance, pri čemu su strah od smrti ($\beta = -.18$) i prihvaćanje smrti bijegom ($\beta = -.27$) ostvarili značajan negativan doprinos objašnjenju kriterija. Naime, ispitanici s većim doživljajem smisla života manje se boje smrti i umiranja te manje doživljavaju smrt kao bijeg od bolne

egzistencije. Ali u trećem koraku su analize religijska vjerovanja sudionika ($\beta = .09$) izgubila svoju statističku važnost. Ove promjene u visini, odnosno statističkoj značajnosti pojedinih prediktora upućuju na prisutnost supresorskih efekata. Nakon kontrole ostalih varijabli određeni stavovi prema smrti i umiranju, ali ne i religijska vjerovanja, imaju važnu ulogu u objašnjenju smisla života. Zaključno, zadanim je skupom prediktorskih varijabli moguće objasniti skromnih 15% varijance doživljaja smisla života. Pritom su značajni prediktori u završnom koraku analize jedino strah od smrti ($\beta = -.18$) i prihvaćanje smrti bijegom ($\beta = -.27$). Dobiveni rezultati sugeriraju da osobe koje se manje boje smrti te koje manje doživljavaju smrt kao bijeg od bolne egzistencije izvještavaju o većem doživljaju smisla života.

Rasprava

Cilj je ovog istraživanja bio utvrditi ulogu nekih demografskih karakteristika, religijskih vjerovanja, obreda i posljedica religije na socijalno ponašanje pojedinca te različitih stavova prema smrti i umiranju u objašnjenju doživljaja smisla života odraslih osoba. Analiziranjem demografskih karakteristika sudionika (dobi, spola i obrazovanja), dobiveni rezultati korelacijskih analiza ovog istraživanja (Tablica 2.) upućuju na značajan odnos jedino dobi sudionika i doživljaja smisla života. Konkretno u ovom istraživanju stariji sudionici iskazuju veći doživljaj smisla života. Ovaj nalaz govori u prilog rezultatima ranijih istraživanja koja su upozorila na različitu prisutnost doživljaja smisla života kroz različita životna razdoblja (Ryff i Essex, 1992), te i specifično na pozitivnu povezanost dobi i doživljaja smisla života (Reker, 2005; Reker, Peacock i Wong, 1987). O ulozi dobi u objašnjenju smisla govorio je još teoretičar Erik Erikson (Morgan i Robinson, 2013), koji je smatrao kako do značajnog povećanja doživljaja smisla života dolazi u srednjoj odrasloj dobi upravo kroz razvoj generativnosti, interpersonalnih motiva i aktivnosti, a u kasnijoj životnoj dobi kroz osjećaj integriteta i mudrosti. Istraživanja pokazuju da tijekom života doživljaj smisla života postaje integriraniji i konsolidiraniji (Dittmann-Kohli i Westerhof, 2000) te da u starijoj životnoj dobi smislu života osobito pridonose osobni odnosi, očuvanje vrijednosti, briga za čovječanstvo te financijska sigurnost (Bar-Tur i Prager, 1996). Ujedno odnos dobi sudionika i ostalih konstrukata u ovom istraživanju upućuje na to da starije osobe (osim što iskazuju viši doživljaj smisla života) imaju i izraženija religijska vjerovanja, više prihvaćaju smrt bijegom, ali imaju i smanjen strah od smrti. Spol i obrazovanje sudionika nisu u značajnim korelacijskim odnosima s doživljajem smisla života u ovom istraživanju te se njihov zaseban doprinos nije razmatrao u daljnjim analizama usprkos postavljenim hipotezama. Potrebno je istaknuti kako su dosadašnja istraživanja koja su proučavala odnos spola i obrazovanja te doživljaja smisla života nekonzistentna; neka istraživanja navode da žene iskazuju više razine smisla u vlastitom životu u odnosu na muškarce (Garcia-Alandete i sur., 2013), neka viši smisao navode kod muškaraca (Moksnes i sur., 2012). Za ulogu obrazovanja također su prisutni različiti zaključci

istraživanja; u nekim se istraživanjima navodi kako obrazovanje pozitivno pridonosi doživljaju smisla života (Pinghart, 2002), a druga ističu kako bogate zemlje s višim razinama obrazovanja stanovništva općenito izvještavaju o nižim razinama doživljaja smisla života (Oishi i Diener, 2014). Potrebno je istaknuti kako su mogući razlozi neznačajnosti spola i obrazovanja u ovom istraživanju i doživljaja smisla života odraz i karakteristika uzorka ovog istraživanja. Naime u ovom je istraživanju udio žena značajno veći (67% ukupnog uzorka su žene) i udio visoko obrazovanih osoba je značajno veći u odnosu na druge razine obrazovanja (60% sudionika navodi završenu višu školu ili fakultet). Razmatranjem odnosa spola i obrazovanja s ostalim mjerenim varijablama u ovom istraživanju može se ustanoviti kako rezultati korelacijskih analiza upućuju na to da žene u ovom uzorku iskazuju nešto viši strah od smrti u odnosu na muškarce, a obrazovani pojedinci navode da manje sudjeluju u obrednoj religioznosti te da religioznost ima manje posljedica na njihovo socijalno ponašanje.

Hijerarhijskom se regresijskom analizom ispitivao zaseban doprinos dimenzija religioznosti (religiozna vjerovanja, obredna religioznost i posljedice religioznosti na socijalno ponašanje), i stavova prema smrti i umiranju (strah od smrti, izbjegavanje smrti, prihvaćanje smrti i prihvaćanje smrti bijegom) uz kontrolu dobi sudionika objašnjenju doživljaja smisla života. Dob sudionika nije značajno pridonijela objašnjenju smisla života u prvom koraku. Iako dobivene korelacije u ovom istraživanju upućuju na značajan odnos različitih dimenzija religioznosti i stavova prema smrti s doživljajem smisla života, rezultati provedene hijerarhijske regresijske analize idu u prilog mišljenju da smisao života značajno i nezavisno objašnjavaju jedino specifični stavovi prema smrti i umiranju, ali ne i dimenzije religioznosti. Pri tome je utvrđeno da su strah od smrti i prihvaćanje smrti bijegom jedine značajne samostalne odrednice doživljaja smisla životom, odnosno da osobe koje se manje boje smrti te koje manje doživljavaju smrt kao bijeg od bolne egzistencije navode veći doživljaj smisla života. Potrebno je istaknuti kako je uvođenjem novih zasebnih koraka u hijerarhijskoj analizi došlo do određenih promjena u visini regresijskih koeficijenata pojedinih prediktora. Naime, nakon statističke kontrole ostalih varijabli religijska su vjerovanja izgubila statističku značajnost, ali tek nakon uvođenja zasebnoga bloka stavova prema smrti i umiranju (strah od smrti, izbjegavanje smrti, prihvaćanje smrti, prihvaćanje smrti bijegom) pri čemu su strah od smrti i prihvaćanje smrti bijegom ostvarili značajan negativan doprinos objašnjenju smisla života. Dobiveni rezultati upućuju na to da su stavovi prema smrti i umiranju moguće posredujuće varijable u objašnjenju povezanosti religioznosti i doživljaja smisla života. Zaključno, dimenzije religioznosti u završnom koraku analize nisu značajno pridonijele objašnjenju doživljaja smisla životom, iako se očekivalo se da će i dimenzije religioznosti, pored stavova prema smrti i umiranju, također imati samostalne doprinose u objašnjenju smisla života. Odnosno, druga istraživanja pokazuju pozitivnu povezanost doživljaja smisla života i religioznosti (Krok, 2015; Steger i Frazier, 2005) uz pojašnjenje kako je jedna od temeljnih funkcija religije upravo pružiti osnovu za doživljaj smisla i svrhe u životu pojedinca (Galek i sur.,

2015). Moguće je da dobiveni rezultati ovog istraživanja upućuju na to da pozitivniji stavovi prema smrti i umiranju (npr. vjerovanje u život poslije smrti) podržavaju religiozna nastojanja i u skladu su s religioznim vjerovanjem. Tako npr. Frankl (Dezutter i sur., 2009) smatra da se religiozna vjerovanja mogu smatrati važnim i učinkovitim načinom suočavanja sa smrću i pronalaženjem smisla, tj. strah i neizvjesnost se mogu lakše tolerirati kod vjernika (Behere, Anweshak, Yadav i Behere, 2013). Utvrđeni značajan doprinos stavova prema smrti i umiranju objašnjenju kriterija rezultat je konzistentan s drugim istraživanjima u ovom području (Powell, 2010; Wong, 2008) i potvrđuje egzistencijalističku pretpostavku da će strah od smrti i prihvaćanje smrti ovisiti o (ne)pronalasku smisla životom i (ne)postizanju integriteta. Zaključno, stavovi prema smrti i umiranju znatno bolje nego religioznost i demografske varijable objašnjavaju doživljaj smisla života. Navedeni su podaci u skladu s pretpostavkom nekih autora kako se čovjek mora "suočiti" sa smrću ako želi pronaći smisao u životu (Wong, 2010). Relativno skroman postotak ukupne varijance doživljaja smisla života (15%), koji su objasnile varijable uključene u ovo istraživanje, vjerojatno su odraz činjenice da ovim istraživanjem nisu zahvaćeni brojni drugi čimbenici koji mogu pridonijeti objašnjenju doživljaja smisla života odraslih, kao što je kvaliteta socijalnih odnosa, tj. odnosa s prijateljima i obitelji, ili osobnih postignuća, generativnosti, mudrosti ili zadovoljstva vlastitim životom.

Na kraju je potrebno istaknuti kako provedeno istraživanje ima i određenih nedostataka. S obzirom na to da je provedeno istraživanje korelacijske prirode, ne mogu se isključiti i obrnuti odnosi među varijablama. Varijable su ispitane metodom samoprocjena zbog čega se ne može isključiti prisutnost metodološke varijance. Potrebno je istaknuti izrazito nisku pouzdanost supskale neutralnog prihvaćanja smrti (.38) i njezinu nemogućnost korištenja u obradi rezultata te nužne daljnje provjere pouzdanosti postojećih supskala Upitnika stavova prema smrti i umiranju. Budući da je istraživanje provedeno internetskom verzijom upitnika, ostaje otvoreno pitanje o postojanju razlika u analiziranim varijablama između sudionika koji su dobrovoljno internetom sudjelovali u istraživanju i onih koji to nisu. Potrebno je svakako spomenuti nerazmjer u broju muških i ženskih sudionika, nerazmjer u stupnju obrazovanja ispitanika te nemogućnost kontrole odgovaranja na pitanja s obzirom na prikupljanje podataka *online*. Ujedno za buduća se istraživanja preporučuje razmatranje i uloge drugih vjerskih konfesija, u ovom istraživanju je 76% sudionika navelo da se smatra pripadnikom Rimokatoličke Crkve te nisu zasebno uzete u obzir različite konfesije. Također zbog internetskog prikupljanja podataka u ovo se istraživanje uključio ipak veći broj sudionika rane i srednje odrasle dobi, znatno manje sudionika koji pripadaju kasnoj odrasloj dobi, a nedvojbeno je da su religioznost i razmišljanje o smrti teme kojima se osobe više posvećuju u starijoj životnoj dobi. Preporuka je daljnjim istraživanjima svakako uključivanje većeg broja sudionika različite životne dobi, a osobito starije populacije.

Zaključno, rezultati ovog istraživanja upućuju na važnost uloge stavova prema smrti i umiranju u objašnjenju doživljaja smisla života, ali skroman postotak ukupne objašnjene varijance doživljaja smisla života upućuje na potrebu za analiziranjem i

drugih odrednica, ali i posljedica doživljaja smisla života na prilagodbu i svakodnevno funkcioniranje pojedinca. Važnost se ovakvih istraživanja odražava u namjeri da se osvijesti i naglasi važnost doživljaja smisla života u cjelokupnom ljudskom funkcioniranju i kvaliteti života te da se istraže značajni čimbenici koji doprinose smislu života.

Literatura

- Ardelt, M. (2003). Effects of religion and purpose in life on elders' subjective well-being and attitudes toward death. *Journal of Religious Gerontology*, 14(4), 55-77.
- Bar-Tur, L. i Prager, E. (1996). Sources of personal meaning in a sample of young-old and old-old Israelis. *Activities, Adaptation and Aging*, 21(2), 59-75.
- Behere, B. B., Anweshak, D., Yadav, R. i Behere, A. P. (2013). Religion and mental health. *Indian Journal of Psychiatry*, 55, 187-194.
- Boehnlein, J. K. (2006). Religion and spirituality in psychiatric care: Looking back, looking ahead. *Transcultural Psychiatry*, 43(4), 634-651.
- Ciairano, S., Rabaglietti, E., De Martin, R. i Giletta, M. (2008). Older people's sense of coherence: Relationships with education, former occupation and living arrangements. *Aging & Society*, 28(8), 1075-1091.
- Coward, D. D. (1994). Meaning and purpose in the lives of persons with AIDS. *Public Health Nursing*, 11(5), 331-336.
- Crumbaugh, J. C. i Maholick, L. T. (1964). An experimental study in existentialism: The psychometric approach to Frankl's concept of noogenic neurosis. *Journal of Clinical Psychology*, 20, 589-596.
- Ćorić, Š. Š. (2003). *Psihologija religioznosti*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Debats, D. L. (1996). *Meaning in life: Psychometric, clinical and phenomenological aspects*. Doctoral Thesis. Groningen: University of Groningen.
- Debats, D. L. (1999). Sources of meaning: An investigation of significant commitments in life. *Journal of Humanistic Psychology*, 39(4), 30-57.
- Dezutter, J., Soenens, B., Luyck, K., Bruyneel, S., Vansteenkiste, M., Dunez, B. i Hutsebant, D. (2009). The role of religion in death attitudes distinguishing between religious belief and style of processing religious contents. *Death Studies*, 33, 73-92.
- Dittmann-Kohli, F. i Westerhof, G. J. (2000). The personal meaning system in a life span perspective. U: G. T. Reker i K. Chamberlain (Ur.), *Exploring existential meaning: Optimizing human development across the life span* (str. 107-123). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Erikson, E. H. (1982). *The life cycle completed*. New York: W. W. Norton.
- Francis, L. J. (2000). The relationship between bible reading and purpose in life among 13-15-year-olds. *Mental Health, Religion & Culture*, 3, 27-36.
- Francis, L. J. i Evans, T. E. (1996). The relationship between personal prayer and purpose in life among churchgoing and non-churchgoing twelve-to-fifteen-year-olds in the UK. *Religious Education*, 91, 8-21.

- Frankl, V. E. (1965). *The doctor and the soul: From psychotherapy to logotherapy*. New York: Vintage Books.
- Frankl, V. E. (1997). *Zašto se niste ubili? Uvod u logoterapiju*. Zagreb: Provincijalat franjevacâ trećoredaca.
- Frankl, V. E. (2010). *Čovjekovo traganje za smislom*. Zagreb: Planetopija.
- Galek, K., Flannelly, K. J., Ellison, C. G., Sifton, N. R. i Jankowski, K. R. B. (2015). Religion, meaning and purpose and mental health. *Psychology of Religion and Spirituality*, 7(1), 1-12.
- Garcia-Alandete, J., Lozano, B. S., Nohales, S. P. i Martinez, E. R. (2013). Predictive role of meaning in life on psychological well-being and gender specific differences. *Acta Colombiana de Psicología*, 16, 75-82.
- Grouden, M. E. i Jose, P. E. (2014). How do sources of meaning in life vary according to demographic factors? *New Zealand Journal of Psychology*, 43(3), 29-38.
- Harlow, L. L., Newcomb, M. D. i Bentler, P. M. (1986). Depression, selfderogation, substance abuse and suicide ideation: Lack of purpose in life as a mediational factor. *Journal of Clinical Psychology*, 42(1), 5-21.
- Isik, S. i Üzbe, N. (2015). Personality traits and positive/negative affects: An analysis of meaning in life among adults. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 15(3), 587-595.
- Johanning, U. i Albin, J. (2015). *The relationship between education and meaning of life*. Preuzeto s http://www.academia.edu/17352367/The_Relationship_Between_Education_and_the_Meaning_of_Life
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press.
- Krok, D. (2015). The role of meaning in life within the relations of religious coping and psychological well-being. *Journal Religion Health*, 54, 2292-2308.
- Ljubotina, D. (2004). *Razvoj novog instrumenta za mjerenje religioznosti*. Zbornik sažetaka XIV. Dani psihologije u Zadru, Sveučilište u Zadru.
- Moksnes, U. K., Espnes, G. A. i Lillefjell, M. (2012). Sense of coherence and emotional health in adolescents. *Journal of Adolescence*, 35(2), 433-441.
- Morgan, J. i Fastides, T. (2009). Measuring meaning in life. *Journal of Happiness Studies*, 10(2), 197-214.
- Morgan, J. i Robinson, O. (2013). Intrinsic aspirations and personal meaning across adulthood: Conceptual interrelations and age/sex differences. *Developmental Psychology*, 49(5), 999-1010.
- Oishi, S. i Diener, E. (2014). Residents of poor nations have a greater sense of meaning in life than residents of wealthy nations. *Psychological Science*, 25(2), 422-430.
- Park, C. L. (2005). Religion as a meaning-making framework in coping with life stress. *Journal of Social Issues*, 61(4), 707-729.
- Peterson, C. i Park, N. (2012). Character strengths and the life of meaning. U: P. T. P. Wong (Ur.), *The human quest for meaning: Theories, research, and application* (str. 277-296). New York, NY: Routledge; Taylor & Francis.

- Pezirkianidis, C., Stalikas, A., Efstathiov, E. i Karakasidov, E. (2016). The relationship between meaning in life, emotions and psychological illness: The moderating role of the effects of the economic crisis. *The European Journal of Counselling Psychology*, 4(1), 77-100.
- Pinghart, M. (2002). Creating and maintaining purpose in life in old age: A meta-analysis. *Ageing International*, 27, 90-114.
- Powell, K. (2010). *The relation of search for and presence of meaning in life to attitudes about death*. Masters of Arts in Psychology, Counseling. The Faculty of Humboldt State University.
- Quinn, P. K. i Reznikoff, M. (1985). The relationship between death anxiety and the subjective experience of time in the elderly. *International Journal of Aging and Human Development*, 21(3), 197-210.
- Reker, G. T. (1997). The purpose in life test in an inmate population: An empirical investigation. *Journal of Clinical Psychology*, 33, 588-693.
- Reker, G. T. (1999). Theoretical perspectives, dimensions, and measurement of existential meaning. U: G. T. Reker i K. Chamberlain (Ur.), *Exploring existential meaning: Optimizing human development across the life span* (str. 107-122). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Reker, G. T. (2005). Meaning in life of young, middle-aged, and older adults: Factorial validity, age, and gender invariance of the Personal Meaning Indeks (PMI). *Personality and Individual Differences*, 38, 71-85.
- Reker, G. T., Peacock, E. J. i Wong, P. T. P. (1987). Meaning and purpose in life and well-being: A life-span perspective. *Journal of Gerontology*, 42, 44-49.
- Reker, G. T. i Wong, P. T. P. (1988). Aging as an individual process: Toward a theory of personal meaning. U: J. E. Birren i V. L. Bengston (Ur.), *Emergent theories of aging* (str. 214-246). New York, NY: Springer.
- Robbins, M. i Francis, L. J. (2000). Religion, personality and wellbeing: The relationship between church attendance and purpose in life among undergraduates attending an Anglican College in Wales. *Journal of Research in Christian Education*, 9, 223-238.
- Ryff, C. D. i Essex, M. J. (1992). The interpretation of life experience and well being: The sample case of relocation. *Psychology and Aging*, 7, 507-517.
- Santos, M. C. J., Magramo, C., Oguan, F. i Paat, J. (2012). Meaning in life and subjective well-being: Is a satisfying life meaningful? *International Refereed Research Journal*, 4(1), 32-40.
- Santrock, J. (2002). *Psychology*. New York: McGraw-Hill, Inc.
- Schnell, T. (2009). The Sources of Meaning and Meaning in Life Questionnaire (SoMe): Relations to demographics and well-being. *Journal of Positive Psychology*, 4(6), 483-499.
- Shek, D. T. L. (1993). The Chinese purpose in life test and psychological wellbeing in Chinese college students. *The International Forum for Logotherapy*, 16, 35-42.
- Steger, M. F. (2009). Meaning in life. U: S. J. Lopez i C. R. Snyder (Ur.), *Oxford handbook of positive psychology* (str. 679-687). Oxford: Oxford University Press.

- Steger, M. F. i Frazier, P. (2005). Meaning in life one link in the chain from religion to wellbeing. *Journal of Counseling Psychology*, 52, 574-582.
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S. i Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology*, 53(1), 80-93.
- Steger, M. F. i Kashdan, T. B. (2007). Stability and specificity of meaning in life and life satisfaction over one year. *Journal of Happiness Studies*, 8(2), 161-179.
- Steger, M. F., Kashdan, T. B., Sullivan, B. A. i Lorentz, D. (2008). Understanding the search for meaning in life: Personality, cognitive style, and dynamic between seeking and experiencing meaning. *Journal of Personality*, 76(2), 199-228.
- Steger, M. F. i Shin, J. Y. (2010). The relevance of the Meaning in Life Questionnaire to therapeutic practice: A look at the initial evidence. *International Forum for Logotherapy*, 33, 95-104.
- Szentmartoni, M. (1990). *Psihologija duhovnog života*. Zagreb: Theosis.
- Štambuk, A. (2004). *Stavovi starijih osoba prema smrti i umiranju*. (Neobjavljena doktorska disertacija). Studijski centar socijalnog rada Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Vulić-Prtorić, A. i Bubalo, J. (2006). *Skala smisla života*. Zbirka psihologijskih skala i upitnika III., Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru.
- Wong, P. T. P. (1998). *Implicit theories of meaningful life and the development of the personal meaning profile*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Wong, P. T. P. (2008). *Meaning management theory and death acceptance*. U: A. Tomer, E. Grafton i P. T. P. Wong (Ur.), *Existential and spiritual issues in death attitudes* (str. 65-87). New York, NY: Erlbaum.
- Wong, P. T. P. (2010). Meaning therapy: An integrative and positive existential psychotherapy. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 40, 85-94.
- Wong, P. T. P. (2012). *The human quest for meaning: Theories, research and applications*. New York: Routledge.
- Wong, P. T. P., Reker, G. T. i Gesser, G. (1994). Death Attitude Profile - Revised: A multidimensional measure of attitudes toward death (DAP-R). U: R. A. Neimeyer (Ur.), *Death anxiety handbook: Research, instrumentation, and application* (str. 121-148). Washington, DC: Taylor & Francis.
- Yalom, I. D. (1980). *Existential psychotherapy*. New York: Basic.

Meaning of Life Experience: The Role of Religion and Attitudes towards Death

Abstract

The experience of meaning in life can be defined as the extent in which people comprehend and see significance in their lives. Considering that it represents the experience of evaluation of purpose of one's existence and that it affects goal setting in one's own life, it undoubtedly has effects on the psychological well-being of an individual. Research in this area points on the significant role of various factors in the experience of meaning in life. The aim of this study was to examine the role

of some demographic characteristics (gender, age and education), religiosity (religious beliefs, ritual religiosity and consequences of religiosity on social behavior) and attitudes toward death (fear of death, avoidance of death, acceptance of death, acceptance of death by escape, neutral acceptance of death) in explaining the experience of meaning in life in adults. The sample consisted of 433 participants (143 men and 290 women) mean age of 35, from different parts of Croatia. Used instruments included Purpose of life scale, Religiosity questionnaire and Attitudes toward death and dying questionnaire. Hierarchical regression analysis showed that fear of death and acceptance of death by escape are significant independent determinants of the experience of meaning in life. Dimensions of religiosity did not significantly independently contribute to explaining the experience of meaning in life. Obtained results indicate that participants who are less afraid of death and who see death as a continuation of life report greater experience of meaning in life.

Keywords: the experience of meaning in life, religiosity, attitudes toward death and dying, age and gender differences

El sentido de la vida: Papel de la religiosidad y actitudes ante la muerte

Resumen

La sensación del sentido de vida representa el grado en el que las personas entienden y notan el significado en su vida. Dado que se trata de una sensación de evaluación del sentido de su existencia e influye en establecer objetivos en su propia vida, sin duda influye también en el bienestar psicológico de un individuo. Las investigaciones en este campo indican un papel importante de diferentes factores para la sensación del sentido de vida. El objetivo de este trabajo fue verificar el papel de algunas características demográficas (sexo, edad y educación), religiosidad (creencias religiosas, religiosidad ritual y consecuencias de religiosidad en el comportamiento social) y actitudes ante la muerte (miedo a la muerte, evitación de la muerte, aceptación de la muerte, aceptación de la muerte por fuga, aceptación de la muerte neutral) para explicar la sensación del sentido de la vida en adultos. En la investigación participaron 433 personas (143 hombres y 290 mujeres) de la edad promedio de 35 años de diferentes regiones croatas. Como instrumentos de medición se utilizaron la Escala del Sentido de Vida, el Cuestionario de Religiosidad y el Cuestionario de Actitudes ante la Muerte y el Hecho de Morir. A través del análisis de regresión jerárquico se ha determinado que el miedo a la muerte y la aceptación de la muerte por fuga representan directrices individuales significativas de la sensación del sentido de la vida, mientras que las dimensiones de religiosidad no han contribuido significativamente a la explicación de esta sensación. Los resultados obtenidos indican que los participantes que muestran menos miedo a la muerte y que consideran a la muerte como una continuación de la vida muestran una sensación mayor del sentido de la vida.

Palabras clave: sensación del sentido de la vida, religiosidad, actitudes ante la muerte y el hecho de morir, diferencias de edad y sexo

Primljeno: 20.02.2017.